

บทที่ 3

ภูมิหลังและบริบทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

โครงการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในเรื่องนี้ ประกอบด้วยโครงการที่เกี่ยวข้องกับคนไทย ม้ง และกะเหรี่ยง รวมทั้งหมด 5 โครงการ ดังนี้

- โครงการพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- โครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่
- ศูนย์พัฒนาโครงการแม่สาใหม่
- ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย
- ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง

โครงการพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ตั้ง

หมู่ 8 บ้านปง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ออน (ตามประกาศกฎกระทรวง ฉบับที่ 51 พ.ศ. 2508)

ภูมิสังคม

โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลาน มีพื้นที่ประมาณ 12,500 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นเขตที่ราบเชิงเขา มีความสูงตั้งแต่ 478 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ทางทิศใต้และค่อย ๆ ลาดสูงไปตามแนว พื้นที่ป่าและภูเขาทางทิศเหนือ มีความสูงประมาณ 1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ปริมาณฝนตกปานกลางประมาณ 1,129 มิลลิเมตรต่อปี มีลำห้วยสำคัญ ได้แก่ ห้วยลาน ห้วยป่าไร่ ห้วยบวกป็น ห้วยปู่แหลม

สภาพป่ามีทั้งป่าเต็งรังผสมป่าเบญจพรรณ แต่ก็ถูกชาวบ้านบุกรุก เผ้วถาง ทำไร่ ทำให้ป่าถูกทำลายลงไปอย่างมาก ภายหลังเกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในปี พ.ศ. 2530 หน่วยงานราชการและชาวบ้านได้เข้ามาฟื้นฟูระบบนิเวศป่าให้สมบูรณ์กว่าเดิม

ในเขตตำบลออนใต้ มีชุมชนตั้งถิ่นฐานตามหลักฐานศิลาจารึกวัดป่าดิ่งว่า มีชาวเชียงแสนอพยพมาสร้างบ้านเมืองขึ้นในจุลศักราช 850 (พ.ศ. 2031) และได้สร้างวัด เจดีย์ และโบราณสถานอื่น ๆ ไว้เป็นหลักฐานในปัจจุบัน (ศิลาจารึก วัดป่าดิ่ง)

นอกจากนี้ยังได้ค้นพบเตาเผาสันกำแพง และภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาในบริเวณกว้างทั่วไปหลายแห่ง ได้แก่ เตาเผาห้วยป่าไร่ เตาเผาดอยโตน เตาเผาทุ่งโห้ง เตาเผาห้วยบวกป็น เตาเผาห้วยปู่แหลม เตาเผาต้นแห่น เตาเผาเหล่าน้อย เตาเผาต้นโจก และซากเครื่องปั้นสมัยหินอ่างแม่ผาแห่น เตาเผาและภาชนะเหล่านี้อายุประมาณ 500 กว่าปี (ชูลีทธิ ชูชาติ : 2554)

รูปที่ 3.1 เครื่องถักสั่นกำแพง

ประชาชนพื้นเพเดิมส่วนหนึ่งเป็นชาวลัวะ ชาวเมืองเชียงแสนปะปนกับคนเมืองดั้งเดิมก่อนที่จะมีคนรุ่นใหม่อพยพเข้ามา เมื่อประมาณ 100-200 ปี

การทำมาหากินซึ่งอิงอยู่กับธรรมชาติติดต่อกันมาหลายร้อยปี ทำให้มนุษย์บุกรุกธรรมชาติ และเร่งหนักขึ้นในระบบการผลิตเพื่อขาย จึงเกิดผลกระทบต่อนิเวศวิทยาแล้ง ขาดแคลนน้ำในการบริโภคและการเกษตร

หลังจากได้มีการสรรที่ดินเขตป่าเสื่อมโทรมและแห้งแล้ง เป็นโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพงตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อแบ่งที่ดินให้ประชาชนผู้ยากไร้ในภาคเหนือได้มีพื้นที่ทำกินในพ.ศ. 2518 มีการตัดถนนดินลูกรังผ่านเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อช่วยชาวบ้านให้ติดต่อกับชุมชนภายนอกสะดวกมากขึ้น

ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งขณะทอดพระเนตรโครงการนี้ว่า

“...พื้นที่ในเขตตำบลห้วยแก้ว ตำบลออนเหนือ อำเภอสันกำแพง และตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด ป่าไม้ถูกทำลายลงมาก และพื้นที่บางแห่งมีสภาพเสื่อมโทรม สมควรนำพื้นที่ดังกล่าวมาจัดสรรเป็นพื้นที่ทำกินให้แก่เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง และให้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้ประโยชน์กับพื้นที่ดังกล่าว...” (เอกสารโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อ่างเก็บน้ำห้วยลาน, ม.ป.ป.)

ในวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ผาแพน ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำห้วยลานว่า

“...โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยลานมีความเหมาะสมมากที่จะดำเนินการทั้งในด้านการจัดหาพื้นที่ให้แก่พื้นที่เพาะปลูก และในการจัดตั้งสถานีป่าไม้และสถานีประมงขนาดเล็กในพื้นที่นี้ และขอให้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้หารือและกำหนดแผนงานให้สอดคล้องเกื้อกูลกันไปในเรื่องป่าไม้และประมงนั้นขอให้นำผลการทดลองของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มาดำเนินการ เพราะศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีการดำเนินการในเรื่องของป่าไม้และการประมง และมีวัตถุประสงค์ที่จะขยายผลการทดลองที่เห็นว่าเหมาะสมแล้วให้เป็นประโยชน์แก่พื้นที่อื่น ๆ ต่อไป...” (เอกสารโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อ่างเก็บน้ำห้วยลาน, ม.ป.ป.)

กำเนิดโครงการ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินบริเวณห้วยลาน บ้านปง หมู่ที่ 8 และเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ผาแพน ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2530 และวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2530 ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ดำเนินการพัฒนาบริเวณพื้นที่ห้วยลาน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ให้สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) พิจารณาก่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยลาน บริเวณบ้านปง หมู่ที่ 8 ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อส่งน้ำให้พื้นที่ในเขตตำบลออนใต้ ให้แล้วเสร็จสามารถเก็บกักน้ำได้ทันในฤดูฝน และก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กอีก 2 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำดอยโตนและอ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่ เพื่อส่งน้ำให้กับกิจกรรมพัฒนาด้านป่าไม้และด้านประมง
2. ให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการจัดตั้งสถานีเพาะชำกล้าไม้ และดำเนินการปลูกป่าเพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำห้วยลาน (ซึ่งปัจจุบันราษฎรได้บุกรุกแผ้วถางยึดครองปลูกอ้อย) เพื่อพัฒนาให้เกิดความชุ่มชื้นบริเวณอ่างเก็บน้ำ เหมือนกับที่ได้ดำเนินการที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
3. ให้กรมประมงพิจารณาดำเนินการจัดตั้งสถานีประมงขนาดเล็กและแพร่พันธุ์ปลาในอ่างเก็บน้ำห้วยลาน เพื่อเป็นการขยายพันธุ์ปลาแจกจ่ายให้ราษฎรในหมู่บ้านบริเวณนี้ โดยพิจารณาจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงปลา เพื่อประโยชน์ในการบริหารการจับปลาและเลี้ยงปลาเป็นอาชีพด้วย
4. การดำเนินงานทั้งทางด้านป่าไม้และด้านประมง ขอให้นำผลการทดลองของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มาดำเนินการเพื่อที่จะขยายผลการทดลองที่เห็นว่าเหมาะสมแล้วให้เป็นประโยชน์แก่พื้นที่อื่นต่อไป (โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยลาน, ม.ป.ป.)

รูปที่ 3.2 แสดงหน่วยงานก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ

รูปที่ 3.3 อ่างเก็บน้ำห้วยลาน

รูปที่ 3.4 อ่างเก็บน้ำดอยโตน

จากพระราชดำริดังกล่าว ทำให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ ในขณะนั้นประกอบด้วย สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมการปกครอง สังกัดกระทรวงมหาดไทย และกรมพัฒนาชุมชน รวมทั้งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและราษฎร ได้ร่วมกันพัฒนาโครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลาน โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยลาน สร้างคันดินกั้นน้ำและมีประตูระบายน้ำ เพื่อให้ น้ำไหลไปตามลำห้วย และคลองส่งน้ำ ต่อจากนั้นได้สร้างอ่างเก็บน้ำดอยโตน อ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่ และได้สร้างถนนจากหมู่บ้านผ่านป่าไปยังอ่างเก็บน้ำทั้งสาม และสถานีประมง

การพัฒนาด้านป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้มีการจัดตั้งสถานีป่าไม้เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำ กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินการอนุรักษ์ป่า ปลูกป่าเพิ่มเติม ปลูกหวาย ชักชวนชาวบ้านปลูกป่า เพาะพันธุ์ต้นกล้า ก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธาร และวิจัยเกี่ยวกับต้นรักและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลงานการพัฒนาป่าไม้สรุปได้ดังนี้

1. การบำรุงรักษาสวนเดิม
 - 1.1 บำรุงรักษาสวนเดิม อายุ 7-10 ปี (ปลูกปี 2536-2540) จำนวน 1,850 ไร่
 - 1.2 บำรุงรักษาสวนเดิม อายุ 2-6 ปี (ปลูกปี 2541-2546) จำนวน 1,850 ไร่
 - 1.3 บำรุงรักษาสวนป่าหวาย อายุ 2-6 ปี (ปลูกปี 2541-2546) จำนวน 400 ไร่
 - 1.4 สร้างแนวกันไฟ 36 กิโลเมตร
2. การปลูกป่าใหม่ เนื้อที่รวม 300 ไร่
 - 2.1 การปลูกป่าอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 200 ไร่
 - 2.2 ปลูกหวายตามแนวพระราชดำริ จำนวน 100 ไร่ (เอกสารสำนักงานป่าไม้, ม.ป.ป.)

รูปที่ 3.5 ป่าไม้หลังจากการอนุรักษ์ฟื้นฟู

ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบด้วยระบบนิเวศ ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ในเขตป่าเต็งรังมีต้นรักขึ้นอยู่ปะปนกับไม้อื่น ๆ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเกิดโครงการอนุรักษ์ต้นรัก และภูมิปัญญาการเจาะเก็บยางรัก ตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อวิจัยพันธุ์ต้นรักและยางรักนำมาใช้ในการลงรักปิดทองลายรดน้ำในงานประติมากรรม และสถาปัตยกรรมของไทย ในปัจจุบันมีการใช้สีน้ำมันทารองพื้นแทนยางรักแล้วปิดทองคำแผ่น ทำให้การใช้ยางรักซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาเดิมลดน้อยลงและสูญสิ้นคุณค่าถ้าไม่มีการพัฒนาเรื่องการใช้ยางรัก

การพัฒนาด้านประมง

เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังห้วยลานบ้านปาง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทรงวินิจฉัยความเหมาะสมของสถานที่ที่จะก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อนำส่งไปให้พื้นที่เพาะปลูกของราษฎรหมู่ที่ 1 (บ้านป่าเหียง) หมู่ที่ 2 (บ้านโฮ้ง) หมู่ที่ 4 (บ้านป่าแะ) หมู่ที่ 5 (บ้านริมออนใต้) หมู่ที่ 6 (บ้านแม่ผาแหน) หมู่ที่ 7 (บ้านป่าตึง) หมู่ที่ 8 (บ้านปาง) หมู่ที่ 9 (บ้านป่าห้า) ตำบลออนใต้ และพื้นที่บางส่วนของตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง

“...ให้กรมประมงพิจารณาดำเนินการจัดตั้งสถานีประมงขนาดเล็กและแพร่พันธุ์ปลาในอ่างเก็บน้ำห้วยลาน เพื่อเป็นการขยายพันธุ์ปลาและแจกจ่ายให้ราษฎรในหมู่บ้านบริเวณนี้ โดยพิจารณาจัดตั้งในรูปของกลุ่มผู้เลี้ยงปลา เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการปลาและเลี้ยงปลาเป็นอาชีพ...”

เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“...การจัดตั้งหน่วยผลิตพันธุ์ปลาขึ้น ณ ที่นี้ นับว่าเป็นการเหมาะสมซึ่งได้ใช้น้ำจากต้นน้ำโดยตรงในการดำเนินงาน และจะเป็นสถานที่อบรมการเลี้ยงปลาให้แก่ราษฎรในหมู่บ้าน บริเวณนี้ ทั้งในรูปการจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงปลา และการบริหารการจับปลาที่ถูกต้อง โดยมีหน่วยผลิตพันธุ์ปลาใน

การสนับสนุนพร้อมอยู่แล้ว โดยที่ราษฎรไม่ต้องดำเนินการเพาะขยายพันธุ์ปลาเอง เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้มีปริมาณน้ำไม่เพียงพอที่จะดำเนินการเพาะขยายพันธุ์ปลาของราษฎรเอง พร้อมกันนี้ขอให้ทางราชการนำผลการบริหารการจับปลาและการเลี้ยงปลาขยายไปยังพื้นที่อื่นๆ ต่อไป...”

ได้มีการผลิตพันธุ์สัตว์น้ำมากกว่า 1,000,000 ตัว ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ แจกจ่ายพันธุ์สัตว์น้ำแก่เกษตรกร ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ส่งเสริมการประมงในโรงเรียนในพื้นที่อบรมเกษตรกรและช่วยเหลือหน่วยงานอื่น ๆ ด้านการประมง

ในปัจจุบันอ่างเก็บน้ำห้วยลาน อ่างเก็บน้ำดอยโตน และอ่างเก็บน้ำห้วยป่าไร่ อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นแหล่งประมงและนันทนาการของชาวบ้านในการตกปลา

รูปที่ 3.6 สถานีประมงห้วยลาน

งานพัฒนาอาชีพด้านอื่น ๆ

หน่วยราชการหลายหน่วยงานได้เข้ามาส่งเสริมการประกอบอาชีพให้แก่ราษฎร และจัดการรวมกลุ่มอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงมีการรวมกลุ่มเกษตรกร กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้า เป็นต้น

มีการอบรมส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ และการรวมกลุ่มในเรื่องการปลูกผักปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์น้ำ การเพาะเห็ด การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงสุกรอินทรีย์ การเพาะเลี้ยงกบ เป็นต้น

รูปที่ 3.7 แสดงกลุ่มอาชีพทอผ้า

โครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ตั้ง

บ้านสหกรณ์หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านสหกรณ์ อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
ภูมิหลัง

ก่อนการสร้างโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง ถนนอันร่มรื่นตลอดโค้งของร่มไม้จามจุรี จากสี่แยกหนองประทีปถึงบ้านสันกำแพงระยะทาง 12 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่มีนักท่องเที่ยวนิยมเพราะมีหมู่บ้านร่มบ่อสร้างและบ้านสันกำแพง ซึ่งเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้าและไม้แกะสลัก เส้นทางท่องเที่ยวที่สวยที่สุดเพียงเท่านั้น การเดินทางต่อไปเป็นเพียงถนนดินลูกรัง

หมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพงในปัจจุบันมีถนนดินลูกรังแคบ ๆ ตัดผ่าน ไม่มีบ่อน้ำพุร้อน พื้นดินเป็นทุ่งหญ้าแห้งแล้งสลัดกับป่าเสื่อมโทรม เพาะปลูกพืชอะไรไม่ได้เพราะขาดแคลนน้ำ

แต่หลังจากเกิดโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง ในปีพ.ศ. 2518 หลังจากนั้นภายในระยะเวลา 3-4 ปี ก็เกิดอ่างเก็บน้ำประจําหมู่บ้านต่าง ๆ ถนนขยายใหญ่ขึ้นราษฎรเข้าไปสร้างบ้านเรือนเกิดการพัฒนาบ่อน้ำพุร้อนเป็นสถานที่ท่องเที่ยว มีการตัดถนนผ่านโครงการหมู่บ้านสหกรณ์เข้าสู่ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ในปัจจุบันพื้นที่แห้งแล้งได้กลับกลายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย เพาะปลูกได้ มีการเลี้ยงโคนม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อบ้านสันกำแพงถึงอำเภอแม่ออน

กำเนิดโครงการ

โครงการหมู่บ้านสหกรณ์อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่มีฐานะยากจนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองให้ได้ถือครองที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและทำการเกษตรในรูปหมู่บ้านสหกรณ์

การเกษตร โดยเกษตรกรสมาชิกโครงการจะไม่สามารถกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่ดินที่เกษตรกรได้รับยังคงเป็นของโครงการอยู่ แต่สามารถตกทอดถึงลูกหลานได้ เริ่มดำเนินการตามโครงการเมื่อประมาณปลายปีพ.ศ. 2518 โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้ขอใช้พื้นที่ป่าแม่ออน จากกรมป่าไม้ เนื้อที่ประมาณ 22,296.25 ไร่ นำมาจัดสรรให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์และกันไว้เป็นพื้นที่สมบัติส่วนกลางจำนวน 9,264 ไร่ ส่วนที่เหลืออีกจำนวน 13,032.25 ไร่เป็นพื้นที่ป่าไม้ และภูเขา ไม่เหมาะที่จะนำมาจัดสรรเพื่อทำการเกษตร

ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินการตามโครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ฯพณฯ ดร.ประกอบ หุตะสิงห์ อดีตรองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานคณะกรรมการโครงการฯ และคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบให้แต่งตั้งคณะกรรมการโครงการหมู่บ้านสหกรณ์อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2518 โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นรองประธานฯ มีอธิบดีกรมต่างๆ และหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ โดยมีเลขาธิการสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทเป็นกรรมการและเลขานุการ

ต่อมาเมื่อโครงการดำเนินมาได้ 5 ปี เกษตรกรสมาชิกโครงการได้รวมตัวกันขอจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือตนเอง ซึ่งกันและกันโดยวิธีการสหกรณ์ นายทะเบียนสหกรณ์ได้รับจดทะเบียน เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2524 โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์การเกษตรหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง จำกัด” ซึ่งได้ดำเนินธุรกิจตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

รูปที่ 3.8 พื้นที่ในโครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง

ภายหลังจากที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้รับอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้ เพื่อนำมาจัดแบ่งให้ราษฎรอยู่อาศัยและประกอบอาชีพด้านการเกษตร ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. แบ่งเป็นที่อยู่อาศัย 6 หมู่บ้าน จำนวน 535 แปลง พื้นที่ 381 ไร่
2. แบ่งเป็นที่ทำการเกษตรจำนวน 939 แปลง พื้นที่ 3,134 ไร่

สำหรับพื้นที่ที่อยู่อาศัยนั้นจัดแบ่งให้ครอบครัวละ 2 งาน และพื้นที่ทำการเกษตรครอบครัวละประมาณ 5-9 ไร่

1. พื้นที่อยู่อาศัย

1.1 ราษฎรที่ได้สิทธิถือครองได้เข้าปลูกสร้างที่อยู่อาศัยครบทุกแปลง

1.2 มีราษฎรบางส่วนบุกรุกพื้นที่สมบัติส่วนกลาง เข้าไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัย

2. พื้นที่ทำการเกษตร

2.1 พื้นที่บางส่วนในแต่ละหมู่บ้านยังมิได้เข้าดำเนินการทำประโยชน์ในที่ดิน เนื่องจากสภาพพื้นที่ห่างไกลแหล่งน้ำ และมีสภาพแห้งแล้ง

2.2 มีการเปลี่ยนมือผู้ถือครองสิทธิทำกินในที่ดินทำการเกษตรโดยไม่ถูกต้อง

2.3 การนำพื้นที่มาดำเนินการด้านเกษตรกรรมยังมีปริมาณไม่มากนัก ส่วนใหญ่ปล่อยให้ว่างเปล่า

ด้วยปัจจัยหลายประการที่ทำให้การใช้พื้นที่ราษฎรถือครองและพื้นที่สมบัติส่วนกลางที่มีอยู่มิได้ทำประโยชน์สูงสุดตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ประธานคณะกรรมการโครงการฯ ได้ขอให้ทุกหน่วยที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคณะทำงานฯ ได้ลงมาช่วยฟื้นฟู และการสนับสนุนพัฒนาการดำเนินงานภายใต้โครงการหมู่บ้านสหกรณ์สันกำแพง เพื่อให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์เต็มพื้นที่ และสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้แก่ครอบครัวและจะเป็นผลทำให้สภาพแวดล้อมมีความสมดุลยิ่งขึ้น

รูปที่ 3.9 สภาพพื้นที่เลี้ยงนมวัวโครงการสหกรณ์หมู่บ้านสันกำแพงในปัจจุบัน

ในปัจจุบันโครงการสหกรณ์หมู่บ้านสันกำแพงมีทั้งหมด 8 หมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถเพาะปลูกพืชได้นานาชนิด หลายหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ รวมทั้งเขตตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่อน

น้ำพุร้อนสันกำแพงซึ่งเคยเป็นลำธารน้ำร้อนเล็ก ๆ สำหรับต้มหน่อไม้ของชาวบ้านกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ มีร้านค้าของหมู่บ้านสหกรณ์สำหรับขายสินค้าให้นักท่องเที่ยว

จากพื้นที่แห้งแล้งกันดารในอดีต ปัจจุบันพื้นที่ตำบลสหกรณ์เป็นพื้นที่การเกษตรและพื้นที่การท่องเที่ยว ชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่

ที่ตั้ง

บ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โทรศัพท์ (089) 8519922)

ภูมิสังคม

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2525 ในเขตรบบนิเวศป่า อำเภอแม่ริม ซึ่งมีประชากรคนไทย และม้ง อาศัยอยู่ในเขตนี้ โดยมีอาชีพเดิมในอดีต คือ การทำไร่หมุนเวียน และปลูกฝิ่น จึงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าเป็นอย่างยิ่ง สภาพของพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 850 – 1,500 เมตร จึงมีอากาศค่อนข้างหนาวเย็นเหมาะแก่การปลูกไม้ดอก และพืชเขตเมืองหนาว

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ รับผิดชอบเขตพื้นที่ 5 กลุ่มบ้าน คือ บ้านแม่สาใหม่ บ้านผานกกก บ้านม่วงคำ บ้านกองแหะ และบ้านแม่สาน้อย รวมพื้นที่ 11.4 ตารางกิโลเมตร

ทรัพยากรการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา สิ่งที่น่าสนใจ คือ การปลูกพืช เช่น พริกหวาน เติว-แดง-เหลือง แดงกวาญี่ปุ่น สมุนไพร ไรสมารี ไม้ผล องุ่นไร้เมล็ด มะเดื่อฝรั่ง มัลเบอร์รี่ สตรอเบอร์รี่ เสาวรส โอ๊คลิฟเขียว-แดง ฯลฯ

รูปที่ 3.10 พื้นที่โครงการหลวงแม่สาใหม่

งานส่งเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยน้ำชีวภาพ ปุ๋ยพืชสด การปลูกหญ้าแฝก การปลูกป่า เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ ผานกกก ผาซ้อง ผากล่อง ถ้ำธาตุ

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ วิถีชีวิตประเพณีของชาวม้ง ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเดือนทางจันทรคติ

กลุ่มบ้านในเขตพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ เป็นแหล่งผลิตไม้ดอก เช่น เบญจมาศ กุหลาบ ฯลฯ และพืชผักส่งตลาดเชียงใหม่ และกรุงเทพฯ การผลิตพืชผักและไม้ดอกของชาวบ้านเป็นระบบการผลิตและการตลาดอย่างอิสระ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงการหลวง ซึ่งระบบดังกล่าวแล้วมีอยู่ทุก ๆ พื้นที่ในเขตรับผิดชอบของโครงการหลวง ชาวบ้านเรียนรู้ระบบการผลิต การตลาดจากโครงการหลวงแล้วแยกตัวออกมาเป็นอิสระ การกระทำได้กล่าวถ้าไม่ตระหนักถึงการพัฒนายังยั้ง ก็ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสังคม ซึ่งพบเห็น “ระบบการผลิตอิสระของชาวบ้าน” อยู่หลายพื้นที่ในเขตการพัฒนาของมูลนิธิโครงการหลวง

สิ่งอำนวยความสะดวก

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ มีบริการบ้านพัก สถานที่กางเต็นท์ไว้บริการนักท่องเที่ยว

การเดินทาง

จากเชียงใหม่ ใช้ถนนหมายเลข 107 ถึงกิโลเมตรที่ 17 แยกเข้าสู่ถนนหมายเลข 1096 แม่ริม-สะเมิง ถึงกิโลเมตรที่ 16 เลี้ยวซ้ายสู่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ ระยะทาง 3 กิโลเมตร เส้นทางลาดยางขึ้นลงตามเนินเขา

ม้งหมู่บ้านแม่สาใหม่

บ้านแม่สาใหม่ หมู่ที่ 6 ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากร 1,124 คน จำนวน 161 ครอบครัว การตั้งถิ่นฐานของม้งแม่สาใหม่ เกิดจากการรวมตัวของ 4 ตระกูล คือ ตระกูลแซ่ซัง ตระกูลแซ่ย่าง ตระกูลแซ่เล่า และตระกูลแซ่หัง ซึ่งย้ายมาจากบ้านดงสามหมื่น บ้านแม่ขี บ้านหนองหอย และแม่แจ่ม ตามลำดับ เดิมทีเดียวย้ายมาตั้งหมู่บ้านที่ปางขมุหลายชั่วอายุคน หรือประมาณ 100 กว่าปี เกิดโรคระบาด พืชผลเสียหาย ได้ย้ายหมู่บ้านมาอยู่ใหม่ที่พื้นที่ไร่นาม้ง ในปีพ.ศ. 2498 ปัจจุบันคือ หมู่บ้านแม่สาใหม่ แต่ม้งบางส่วนก็ยังอยู่ที่ปางขมุ (กิตติพงศ์ ถนอมรุ่งเรือง และคณะ, สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2512 ชาวม้งได้ทรงทุนขอโรงเรียน จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชทานโรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 7 เป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และนับตั้งแต่พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา ม้งแม่สาใหม่ก็ได้รับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ

ในระหว่างปีพ.ศ. 2517-2525 ได้จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขาบ้านแม่สาใหม่ ต่อมาในปีพ.ศ. 2525 เปลี่ยนเป็นศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ หรือโครงการหลวงแม่สาใหม่

ม้งเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานที่ดินให้ทำมาหากิน ประมาณ 3,500 ไร่ ทรงพระราชทานหมู แกะ เพื่อเป็นสัตว์เลี้ยงในระยะแรก ทรงส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวแทนฝิ่น พระราชทานพันธุ์ลิ้นจี่ในระยะแรก แล้วต่อมาพืชผลอย่างอื่น ๆ ทรงพระราชทานโรงสี ข้าวพลังน้ำ สร้างอ่างเก็บน้ำ โรงเรียน ชีวิตที่ยากแค้นลำเค็ญก่อนการพัฒนา ม้งต้องทำไร่ปลูกข้าว

เพื่อยังชีพ มีรายได้จากการขายฝิ่นเพียงปีละ 1,000-2,000 บาท แต่ในปัจจุบัน มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งในด้านปัจจัยพื้นฐานในการผลิต การคมนาคม การสื่อสาร และสาธารณสุข มีรายได้ปีละ 200,000 – 300,000 บาท หรือบางคนปีละ 1,000,000 กว่าบาท “พวกเราสุขสบายได้เพราะมีในหลวง” (เศกสิทธิ์ ประกรสิทธิ์, วิน เลิศชัยสากล, เกอะ ถนอมจิตดี และคณะ, สัมภาษณ์)

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย

ที่ตั้ง

บ้านหนองหอยเก่า หมู่ที่ 7 ตำบลแม่แรม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

ภูมิสังคม

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2527 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรบ้านหนองหอยตั้งแต่พ.ศ. 2509 ทรงมีพระราชดำริให้หน่วยงานราชการช่วยเหลือราษฎร (ม้ง) ลดการปลูกฝิ่น และทำไร่หมุนเวียน ตั้งแต่พ.ศ. 2515

ลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขา และระบบนิเวศป่าสมบูรณ์ (ในอดีต) ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงปลูกผักกลางแจ้ง และในโรงเรียนของชาวบ้าน พื้นที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 950-1,450 เมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 21 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 0 องศาเซลเซียส หรือบางปีติดลบ ปริมาณน้ำฝน 1,416.8 มิลลิเมตรต่อไป

ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ม้ง มากที่สุด นอกจากนั้นเป็นจีนฮ่อ ลีซอ ลัวะ และคนเมือง

รูปที่ 3.11 พื้นที่โครงการหลวงหนองหอย

ทรัพยากรการท่องเที่ยว

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย มีจุดเด่นในการส่งเสริมการปลูกพืชผัก เพราะสอดคล้องกับวัฒนธรรมของม้ง และพื้นที่ราบตามหุบเขา ไหล่เขา และเนินเขา มีการปลูกพืชผักถึง 50 ชนิด เช่น ผักกาดหอมห่อ ผักกาดหางหงส์ ผักกาดขาวปลี ปวยเล้ง กะหล่ำปลี ฯลฯ เป็นการปลูกในระบบ GAP (Good Agricultural Practice) และระบบผักอินทรีย์

ใช้ระบบ GAP ถึงแม้ใช้ยาปราบศัตรูพืช บัญเคมี แต่ในระยะการเก็บเกี่ยวต้องปราศจากสารพิษตกค้าง โดยมีการทดสอบอย่างแน่นนอนและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

อย่างไรก็ตามทุก ๆ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงต่างก็ใช้ระบบ GAP ควบคู่กับระบบเกษตรอินทรีย์เหมือนกันหมด แต่บางศูนย์พัฒนาฯ ใช้มากน้อยแตกต่างกัน แนวโน้มในอนาคตจะพัฒนาใช้ระบบเกษตรอินทรีย์มากยิ่งขึ้น

นอกจากพืชผักแล้ว ยังมีไม้ผล ไม้ดอก เช่น กล้วยไม้ เทียนฝรั่ง พืชเนื้ ลาเวนเดอร์ ลั่นทมกรร ชิลเวอร์คัส ไฮเดรนเยีย คาเลนดูล่า ฯลฯ และการเลี้ยงไก่กระดูกดำ และกระต่าย

แปลงผักกลางแจ้ง แปลงไม้ดอก และพืชผลอื่น ๆ ตามเนินเขา และไหล่เขาของชาวบ้าน (ทั้งสังกัดโครงการหลวง และนอกสังกัด) ยกร่องเป็นแนวยาวตามแนวนอน และแนวตั้งสลับสายตา เป็นทัศนียภาพที่สวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูหนาว ที่อากาศเย็นและหนาวจัดในเวลากลางคืน การเดินทางจากหมู่บ้านหนึ่ง สู่หมู่บ้านหนึ่งตามถนนดินลูกรัง ซึ่งทอดยาวไปตามไหล่เขา และเนินเขา ผ่านแปลงพืชผักสองข้างถนนสุดสายตา เพราะสถานที่แห่งนี้คือแหล่งปลูกพืชผักที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง

แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ใกล้เคียง ได้แก่ น้ำตกวังฮาง น้ำตกตาดหมอก ม่อนล่องผาหิน สูงชัน ตามตำนานกล่าวว่า โลงศพขุนหลวงวิรังคะ บรรพบุรุษของชาวลัวะ ได้ “คว่ำล่อง” ณ “ม่อนคว่ำล่อง” แห่งนี้

กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งยังคงรักษาชีวิต วัฒนธรรม และศิลปวัฒนธรรมไว้ได้ ยังคงเป็นสิ่งดึงดูดใจแก่ผู้มาเยือน

สิ่งอำนวยความสะดวก

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย จัดบ้านพัก ลานกางเต็นท์ และการจัดเตรียมอาหาร บริการนักท่องเที่ยว ถนนเข้าสู่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงลาดยางแต่ถนนระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนดินลูกรังอัดแน่น

การเดินทาง

จากเชียงใหม่ ใช้ถนนหมายเลข 107 ถนนเชียงใหม่-ฝาง ถึงกิโลเมตรที่ 17 แยกเข้าสู่ถนนหมายเลข 1096 แม่ริม-สะลวง ถึงกิโลเมตรที่ 15 เลี้ยวขวาเข้าสู่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ระยะทาง 6 กิโลเมตร เส้นทางลาดยางขึ้นลงตามเนินเขา

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง

ที่ตั้ง

บ้านห้วยตอง หมู่ที่ 10 ตำบลแม่วาง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โทรศัพท์ (053) 248061, (081) 9602458

ภูมิสังคม

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง ก่อตั้งในปีพ.ศ. 2522 ลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขา ป่าไม้ มีที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขา ความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 800-1,400 เมตร และ 1,800 เมตร บริเวณยอดเขามีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่า ทำให้เกิดลำห้วยหลายสายเช่น ห้วยแม่เตียน ห้วยเย็น ห้วยโป่งสมิต ห้วยอีค่าง ห้วยตอง ฯลฯ บริเวณเชิงเขาใกล้ลำห้วยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ 2 กลุ่ม คือ กะเหรี่ยง (สะกอ) ประมาณร้อยละ 95 ม้ง ร้อยละ 5 อยู่ในเขตพื้นที่สูงกว่ากะเหรี่ยง

รูปที่ 3.12 พื้นที่โครงการหลวงทุ่งหลวง

เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ เขตลุ่มน้ำวาง ก่อนพ.ศ. 2510 ขาดถนนดินลูกรัง (ถนนสร้างระหว่างพ.ศ. 2512-2526) ประชาชนต้องใช้การเดินเท้า หรือม้าต่างในการติดต่อกับอำเภอสันป่าตอง ประชาชนส่วนใหญ่ทำการผลิตเพื่อยังชีพ โดยการทำไร่หมุนเวียน ปลูกฝิ่น และรับจ้างปลูกฝิ่น ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สังคมและปัญหาความยากจน เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวแล้วจึงได้ก่อตั้ง “โครงการหลวงพัฒนาการเกษตรที่สูงทุ่งหลวง” ขึ้นในปี พ.ศ. 2521 และในปีพ.ศ. 2522 ได้จัดตั้งเป็น “ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง” นับเป็นโครงการหลวงรุ่นแรก ๆ (พ.ศ. 2520-2524) ทั้งนี้ไม่นับสถานีวิจัยเกษตรหลวงอ่างขาง (พ.ศ. 2512) และสถานีวิจัยโครงการหลวงแม่หลอด (พ.ศ. 2517)

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการปลูกผักอินทรีย์ในเขตอากาศหนาวมีพืชผัก 15 ชนิด เช่น ผักกาดหอมห่อ หอมญี่ปุ่น เบบี๋คอท แรดิช ฯลฯ ซึ่งปลูกลาดเอียงตามเนินเขา และบริเวณที่ราบ นอกจากนี้ยังได้ชมไม้ผล 7 ชนิด เช่น พลัม พลับ สาลี่ บ๊วย พืชอาโวคาโด และสตรอเบอร์รี่

นอกจากนี้ยังมีไม้ดอกเขตอากาศหนาวถึง 12 ชนิด ได้แก่ จีบโซฟิลล่า ปักษาสวรรค์ มะเขือประดับ สนช่อดาว บัลลูนฟาวเวอร์ แกลดิโด้ลัส ลิลลี่ ผักโขมประดับ ไฮเพอริทัม ลั่นมังกาบา แก้ว เปปเปอร์โรเมีย และเฟิน

สำหรับสัตว์เลี้ยงที่น่าสนใจ ได้แก่ นกกระจอกเทศ จำนวน 12 ตัว ซึ่งอยู่ในคอกหน้าสำนักงาน

กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่น่าสนใจ ได้แก่ การทำแนวป้องกันไฟป่า การปลูกป่า การอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดแบ่งประเภทของป่าตามภูมิปัญญากะเหรี่ยง การทำเหมืองฝาย การทำไร่หมุนเวียน การบวชป่า การเลี้ยงผีฝาย ผีไร่ ผีนา การอนุรักษ์นกขั้วข้าว (โกลิอะ) ฯลฯ

ในด้านพิธีกรรมการเกษตรในรอบ 12 เดือน เริ่มตั้งแต่พิธีขึ้นปีใหม่ในเดือนแรกจนกระทั่งปล่อยนกขั้วข้าวขึ้นฟ้า หลังจากสิ้นการเก็บเกี่ยวพิธีกรรมทั้ง 12 เดือนดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏให้เห็นที่บ้านโป่งสมิต (โป่งสมิต) บ้านห้วยอีค่าง บ้านห้วยช้างลิบ บ้านทุ่งหลวง ฯลฯ

ภูเขาและระบบนิเวศป่ายอดเขาที่สมบูรณ์ทำให้เกิดลำธาร น้ำตก ไม่น้อยกว่า 14 แห่ง น้ำตกเหล่านี้ยังมีถนนเข้าถึงต้องเดินตามเส้นทางเท้า น้ำตกที่สำคัญของลำห้วยโป่งสมิต ได้แก่ น้ำตกโป่งสมิต น้ำตกซูลี และน้ำตกอื่น ๆ ซึ่งไม่มีชื่อ นักท่องเที่ยวผู้รักธรรมชาติ สามารถเดินตามลำห้วยโป่งสมิตผ่านน้ำตกต่าง ๆ ในป่าถึงเส้นทางเดินจากบ้านห้วยตองถึงบ้านแม่นาจร

ภายในศูนย์ฯ มีที่พักบริการสามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 20-30 คน มีสถานที่กางเต็นท์บริการอาหาร (ต้องสั่งล่วงหน้า) บ้านโป่งสมิต มี Homestay ของชาวบ้านบริการจำนวน 8 หลัง รับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ 30-40 คน

จากตัวเมืองเชียงใหม่ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 108 (เชียงใหม่-ฮอด) ผ่านอำเภอสันป่าตอง ประมาณ 700 เมตร – กิโลเมตรที่ 22 เลี้ยวขวาไปทางอำเภอแม่วาง เข้าสู่ถนนหมายเลข 103 ผ่านอำเภอมะแม่วางถึงบ้านปางเต๋ม ถนนขึ้นสู่ภูเขา ผ่านระบบนิเวศป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ผ่านสามแยกทางไปศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง ประมาณ 700 เมตร ถึงบ้านห้วยตอง ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง ระยะทางจากเชียงใหม่ ประมาณ 72 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 1.30 ชั่วโมง

รูปที่ 3.13 อ่างเก็บน้ำโครงการหลวงทุ่งหลวง

กะเหรี่ยงบ้านโป่งสมิ

บ้านโป่งสมิ ตั้งอยู่ที่แนวเส้นรุ้งที่ 18 องศา 45 ฟิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 98 องศา 35 ฟิลิปดาตะวันออก อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,200 เมตร ภูมิประเทศล้อมรอบด้วยป่าไม้และภูเขาสูง หมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขาแคบ ๆ มีพื้นที่ประมาณ 4,783 ไร่ เป็นพื้นที่ทำกิน 283 ไร่ มีลำธารโป่งสมิ ไหลผ่านทุ่งนาของหมู่บ้าน ประชากรทั้งหมดเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ปาเกะยอ) จำนวน 420 คน 72 หลังคาเรือน นับถือศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธ และนับถือประเพณีเดิม ประชากรทั้งหมด ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน มีร้านค้าของชำในหมู่บ้าน 2 ร้าน ในหมู่บ้านมีระบบการผลิต และยังชีพควบคู่กับการผลิตเพื่อขาย ไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน พ.ศ. 2537 มีถนนดินลูกรังเข้าสู่หมู่บ้านในปีพ.ศ. 2530 สภาพหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านปิด คือ ห่างไกลจากความเจริญของโลกภายนอก หมู่บ้านโป่งสมิห่างจากอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 45 กิโลเมตร แต่มีประชากรกะเหรี่ยงเคยเดินทางไปถึงเมืองเชียงใหม่ไม่ถึงครึ่งหมู่บ้าน

บ้านโป่งสมิเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 ปี ก่อนปีพ.ศ. 2500 สภาพป่าไม้และระบบนิเวศยังสมบูรณ์คือมีป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำ อากาศ ที่เกื้อกูลต่อกัน ทำให้เกิดวงจรลูกโซ่อาหาร (Food Chain) ที่สมบูรณ์ ระบบนิเวศวิทยาของปาเกะยอโป่งสมิจึงประกอบด้วยประชากรกะเหรี่ยงอยู่ร่วมกับประชากรสัตว์ และมวลพืชในสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตอย่างสมดุล

หลังจากปีพ.ศ. 2500 มีประชากรอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น การบุกเบิกป่าเพื่อเพาะปลูกจึงเริ่มมีมากขึ้น และส่งผลต่อระบบนิเวศ เช่น สัตว์ป่าเริ่มสูญหายไป ต่อมาในปีพ.ศ. 2513 มีพ่อค้าคนกลางจากภายนอกเข้ามาตกข้าวเขียวและให้กู้ยืมข้าวและเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยสูง ชาวบ้านเริ่มมีปัญหานี้สินและขาดข้าวกิน

ในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2514-2523 ชาวบ้านและหน่วยงานภายนอกบางแห่งได้พยายามแก้ไข ปัญหาของชาวบ้านด้วยการตั้งธนาคารข้าว แต่เนื่องจากขาดระบบการจัดการที่ดีจึงล้มเหลว

ในปีพ.ศ. 2523 ศูนย์พัฒนาสังคมชลประทานเชียงใหม่เริ่มเข้าไปศึกษาสภาพชุมชนและสร้าง ความสัมพันธ์กับชาวบ้าน และได้ร่วมมือกับชาวบ้านก่อตั้งธนาคารข้าวในปีพ.ศ. 2524 การ ดำเนินงานได้ผลดีมาจนถึงปัจจุบัน และได้ขยายไปสู่โครงการอื่น ๆ

ในระหว่างปีพ.ศ. 2535-2536 ผศ.ชูสิทธิ์ ชูชาติ ได้วิจัยเชิงประจักษ์สิ่งแวดล้อม ในเขต หมู่บ้านโป่งสมิ และหมู่บ้านอื่น ๆ 3 หมู่บ้าน

ในระหว่างปีพ.ศ. 2540-2541 ผศ.ชูสิทธิ์ ชูชาติ ได้วิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านใน การอนุรักษ์ป่า และระบบนิเวศ เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย เก็บตัวอย่างจากหมู่บ้าน โป่งสมิ และหมู่บ้านในภาคเหนืออีก 5 หมู่บ้าน ได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า

ในระหว่างปีพ.ศ. 2542-2544 ได้วิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มน้ำวาง และจัดตั้ง โครงการเลี้ยงวัว เลี้ยงปลาเพื่อบริโภค ตลอดจนกองทุนกู้ยืมให้ชาวบ้าน ในระหว่างปีพ.ศ. 2544- 2548 ได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่หมู่บ้านโป่งสมิ จัดระบบการนำเที่ยว ที่พัก ฟื้นฟู ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า และวัฒนธรรม

หลังจากนั้นก็ปล่อยให้ชาวบ้านโป่งสมิจัดการกันเอง จนกระทั่งปีพ.ศ. 2561 จึงกลับมา ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้การสนับสนุนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

รูปที่ 3.14 พื้นที่บ้านโป่งสมิ

รูปที่ 3.15 พื้นที่เกษตรบ้านโป่งสนิ